

Janez Zdešar

PRIČEVALEC

TEŽKIH DNI

—
Spomini na beg iz teharskega taborišča

—
Življenje v besedi in sliki

PRIČEVALEC
TEŽKIH DNI

Janez Zdešar

PRIČEVALEC

TEŽKIH DNI

Spomini na beg iz teharskega taborišča

Življenje v besedi in sliki

ZALOŽBA
DRUŽINA

Vsebina

- 7 msgr. Stanislav Zore OFM
Zdešar je velikan
- 11 Tamara Griesser-Pečar
Uvodne misli
- Spomini na težke dni**
- 17 Pot čez Ljubelj
31 Zadnji dnevi v Vetrinju
47 Dnevi na Teharjah
71 Priprava na beg
81 Beg
109 Epilog
- Življenje in delo msgr. dr. Janeza Zdešarja**
- 117 Tamara Griesser-Pečar
Življenjska pot msgr. dr. Janeza Zdešarja
- 145 Janez Pucelj
Msgr. dr. Janez Zdešar med izseljenci (1926–2013)
- 163 Jurij Pavel Emeršič
Msgr. dr. Janez Zdešar in njegov boj
- 183 Roman Globokar
Msgr. dr. Janez Zdešar in Cerkev na Slovenskem
- 203 Blaž Otrin
**Arhivska zapuščina msgr. dr. Janeza Zdešarja
v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani**
- 217 **Življenje msgr. dr. Janeza Zdešarja v slikah**

msgr. Stanislav Zore OFM
ljubljski nadškof metropolit

Zdešar je velikan

Naj mi bralci oprostijo, ker sem si za nekaj uvodnih misli v knjigo spominov dr. Janeza Zdešarja in prispevkov, ki so bili podani na simpoziju o njem v novembru leta 2015 v Domu sv. Jožefa v Celju, izposodil o njem zapis, ki je v »Poročilu o razgovorih v Münchnu«, ki je nastalo med 9. in 13. julijem 1962 in je bilo pripravljeno za Republiški sekretariat za notranje zadeve. Celotni stavek se glasi: »Zdešar je velikan – 187 cm visok, širok, robusten, močan, poln prekipjavajočega življenja.«

Najbrž pisec omenjenega poročila dr. Janezu Zdešarju ni nameraval peti hvalospevov. Kljub drugačnim namenom ga je neverjetno natančno opisal. Vsi, ki se Janeza Zdešarja spominjamo, vemo, da je bil v resnici velikan. Pa ne samo velikan po svoji telesni višini. Še večji je bil po ljubezni do slovenstva, do svobode, do resnice, do Cerkve in do Boga. V njegovem življenju in v njegovem delovanju ni bilo nič majhnega, nič pritlikavega in pritlehnega. Njegov pogled je vedno segal daleč in njegova misel se je sprehajala skozi čase in téme.

Bil je širok, nadaljuje pisec poročila. Kaj ga je navedlo na to misel? Je s širino opisal njegova ramena, ki pravzaprav niso mogla biti ožja na mogočnem telesu, je bil širok Zdešarjev nasmeš, ko se je razlil po njegovem obrazu, je bilo široko njegovo srce, v katerega je sprejemal tolike, ki so prihajali v tujino in so se sami zelo težko znašli v tujem okolju, v katerega pa je sprejemal tudi mnoge rojake v domovini, ki so zaradi težkega življenja in udarcev usode komajda še zmogli naprej? Vsem je poskušal pomagati? Je bil širok zaradi svojega skorajda enciklopedičnega znanja, ki ga je skozi vsa leta pridobival s študijem vseh tistih področij, ki so ga posebej zanimala, kot so Sveto pismo, slovenska zgodovina, družbeni nauk Cerkve, narodnostna in politična vprašanja? Stene svojega stanovanja je obložil s knjigami, med katerimi je bilo ogromno knjig o Sloveniji in slovenski zgodovini. Knjige so predstavljale domovino, je v svojem razmišljanju na simpoziju o njem zapisal dr. Roman Globokar. Največjo pohvalo njegovi širini razodeva dejstvo, da je tudi tajna služba Zdešarju priznala povezovalno vlogo med Slovenci, saj so se Slovenci ne glede na politično pripadnost v različnih potrebah obračali nanj. Večjega priznanja mu pravzaprav nihče ni mogel dati. Ta odprtost za vse je najlepši dokaz njegove krščanske in duhovniške širine.

Bil je močan. Pa kako močan. Tako poln notranje moči, da je že kot gimnazijec moral sodelovati pri dejavnostih proti Italijanom, ki so okupirali Ljubljano. Bil je močan na mučnem pohodu na Koroško maja 1945. Bil je močan v taborišču na Teharjah, kjer je znal s pravilnimi odločitvami in vedenjem ohraniti življenje med 31. majem in 21. junijem, ko je skupaj z desetimi tovariši pobegnil iz taborišča. Bil je močan na dolgem in nevarnem pohodu s Teharij v Ljubljano, pa potem v Avstrijo. Kot sam večkrat pripomni v svojih spominih, ta moč ni bila samo iz njega. Nekdo ga je spremljal, ga vodil, ga varoval in obvaroval. »Bolj čudno pa je bilo to, da se naju ni prijela nobe-

na kroglá. Pri tolikem streljanju, iz take bližine ... Bog je bdel nad nama,« je v hvaležnosti za skoraj čudežno rešitev zapisal 25. junija.

Kot duhovnik je vedno razmišljal in iskal načine, kako bi tega Boga oznanjal in prinašal ljudem. Najprej izseljencem, vedno pa tudi Slovencem doma, saj je skrbno in pronicljivo spremljal razmere v Sloveniji in v slovenski Cerkvi. Prepričan je bil, da dobrega oznanjevanja ne more biti brez poglobljenega premišljevanja. Iz osebne izkušnje je bil prepričan, da bi morali duhovniki premišljevati vsaj pol ure na dan, da bi potem postopoma prišli do ene ure meditacije. Vedel je, da bi to predstavljalo začetek nove evangelizacije.

Bil je poln prekipévajočega življenja. Za bralca bo pretresljivo srečanje z obsodbo na smrt, ki je bila skupaj s tisoči drugih izrečena tudi nad tem devetnajstletnim mladeničem. Človeka stisne pri srcu, ko se mu skozi besede spominov pred očmi pojavijo podobe sestradanih, umazanih, ušivih in bolnih ljudi, ki vendarle ohranjajo med seboj tovarištvo in živijo duhovno življenje. Vsak pa, ki ga je srečal pozneje, bodisi v Nemčiji ali potem v Celju, je moral priznati, da vse: smrtna nevarnost, preizkušnje, nagajanje tajne službe in včasih tudi nerazumevanje sobratov v Janezu Zdešarju niso mogli zadušiti veselja nad življenjem, ki ga je s polnimi požirki pil vsa leta svojega življenja. V njem ni bilo nobene sence zamere, kaj šele sovraštva. Njegovo druženje s Svetim pismom in njegova srečevanja s Kristusom v vsakdanjem premišljevanju so tako do konca očistila njegov spomin, da je kljub takim spominom živel svobodno. Ponovna in dopolnjena izdaja Zdešarjevih spominov je priložnost, da se mu zahvalim za vse, kar je naredil za slovenskega človeka, za slovensko Cerkev in tudi za slovensko domovino. Nedvomno je njegova demokratična misel, ki ji je bil tuj vsak totalitarizem, njegova ljubezen do svobode in resnice, rodovitna popotnica za vse tiste slovenske duhovnike, bogoslovce in

študente, pa tudi za preproste delavce, ki so se srečali z njim. Kakor seme, položeno v zemljo, je pomagala pripravljati odločitev za svobodno, samostojno in demokratično Slovenijo. O tem za sedaj vemo še premalo.

Njegov dolgoletni sodelavec in pozneje tudi naslednik v službi predsednika Zveze slovenskih izseljenskih duhovnikov, g. Janez Pucelj, je razmišljanje o njem zaključil z besedami: Janez Zdešar je postal in ostaja modrijan in prerok našega časa.

Bralcem iskreno želim, da bi na poti skozi njegove spomine, ob odkrivanju njegove modrosti in preroštva, tudi sami postajali visoki, široki, močni in polni prekipevajočega življenja. Naj ob velikanu tudi sami postajajo večji.

Tamara Griesser-Pečar

Uvodne misli

Spomini, ki so tukaj objavljeni, so nekaj posebnega. Msgr. dr. Janez Zdešar, ki je preživel koncentracijsko taborišče Teharje, ker mu je uspelo pobegniti, je svoje spomine pisal kar dvakrat. Najprej jih je zapisal še v času, ko se je po pobegu skrival pri usmiljenkah v Ljubljani in ko je bil njegov spomin na angleško izročitev domobrancev Titovi vojski in na dogajanje na Teharjah še zelo živ. V drugi verziji spominov, ki jih je napisal pozneje, je to pojasnil: *»Beg s Teharij sem enkrat že popisal, toda ta spis je spravljen v domovini. Ko ga je moja mama prebrala, je rekla, da ni tako hudo, kot si je predstavljala ob mojem pripovedovanju. To je popolnoma razumljivo. Če pripoveduješ, poveš tudi vsa svoja občutja, vtise, okoliščine dogodka, trenutna duševna razpoloženja. Vsega tega jaz v opisu ne morem tako opisati, ker pač nisem pisatelj. Vso težo nevarnosti, obup in upanje, ki se dogajajo in porajajo med begom, more prav razumeti le oni, ki je sam kdaj bežal pred smrtjo.«*¹

¹ Janez Zdešar, *Spomini na težke dni. Beg iz teharskega taborišča*, Družina: Ljubljana

Ko je potem pobegnil, so ti najbolj sveži spomini – napisani s svinčnikom na šestintridesetih straneh – ostali v Ljubljani. Na koncu jih je našel v zapuščini svoje sestre Marine Grum, ki je zadnje mesece živela v Domu sv. Jožefa v Celju, kjer je bil tudi on sam. Kje so bili skriti in zakaj jih Udba ni našla, ko je zaprla mamo in je prav gotovo opravila tudi hišno preiskavo, lahko samo domnevamo. Nečakinja Miča Grum, hčerka sestre Marine, ki je bila takrat še majhna deklita, se spominja, da so nekaj papirjev skrili v klavirju, morda so bili tudi ti spomini med njimi. Sedaj so, prav tako kot tisti, ki jih je napisal pozneje, shranjeni v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani.

Drugo verzijo svojih spominov o begu je napisal, kot je navedel v uvodni misli leta 1990, na pobudo spirituala dr. Janeza Kraljiča² oktobra 1946 v bogoslovju v Briksnu s svinčnikom v dveh šolskih zvezkih. Ko je odhajal na študij v Rim, je prosil dr. Kraljiča, da jih hrani. Ko se je ta preselil v Severno Ameriko, v San Francisco, jih je vzel s seboj. Po njegovi smrti se je sled za njimi izgubila, kljub temu da jih je avtor iskal.³ Kako so se ti spomini spet našli v Kaliforniji, odkriva dr. Janez Gril v uvodu spominov. Njegov prijatelj dr. Jože Bajzek, profesor sociologije v Rimu, je med svojim študijskim obiskom v ZDA srečal angleško govorečo družino slovenskega porekla, ki je doma hranila neke z roko popisane zvezke. Ker pa niso znali jezika, niso vedeli, za kaj gre. Tudi niso vedeli, od kod so ti zvezki pri njih. Šele pozneje je prišlo na dan, da je Kraljič izročil zvezke pokojni mami in ji naročil, da naj jih skrbno shrani. Vsekakor je Bajzek o teh zvezkih pripovedoval dr. Janezu Grilu, ki je o zapiskih že slišal. Pri drugem obisku v Kaliforniji je Bajzek ugotovil, da gre za izgubljene Zdešarjeve spomine.⁴

2005, str. 61–62 (dalje: Zdešar, *Spomini*, 2005).

² Dr. Janez Kraljič (14. 8. 1898 Ig pri Ljubljani–9. 9. 1970 San Francisco).

³ Janez Zdešar, *Spomini na težke dni*, Družina: Ljubljana 1990, str. 7.

⁴ Spremna beseda dr. Janeza Grila v prvi in drugi izdaji Zdešarjevih spominov.

Nato so izšli dvakrat pri Družini, leta 1990 in 2005, pod naslovom *Spomini na težke dni*. Kot je avtor v uvodu napisal, je prošnji za natis nerad ustregel, ker so bili zapiski zelo osebni in niso bili namenjeni javnosti. Ker pa je bil eden od redkih, ki je ušel smrti, se je za to vendarle odločil. Tudi sicer je nerad govoril o izkušnjah v taborišču.

Če primerjamo obe verziji, ugotovimo, da se dopolnjujeta. V prvi verziji opisuje tudi pot na Koroško, medtem ko se druga verzija začne šele z zadnjimi dnevi v Vetrinju. Tudi opis bega iz Vetrinja se nekoliko razlikuje. Prva verzija vsebuje informacije, ki jih je v drugi izpustil, npr. da je na begu bil pri lazaristih v Grobljah. To je tudi pojasnil: »*Kraje v in ljudi zaradi obljube še ne smem povedati.*«⁵ Očitno ni hotel nikogar dodatno spravljati v nevarnost, če bi zapiski slučajno prišli v neprave roke. Kako realna nevarnost je to bila, se je izkazalo leta 1949, ko je »ljudska oblast« njegovo mamo aretirala in jo v t. i. jezuitskem procesu obsodila na dve leti in dva meseca zapora samo zato, ker je sinu pomagala. Obremenilna pa je bila pomoč Zdešarju tudi za nekatere soobtožene na istem procesu.

Odločili smo se, da je sedaj čas, da se objavi celotna zgodba. Objavljamo torej prvo verzijo, ki je nastala, še preden je avtor zapustil domovino, v celoti (natisnjeno v črni barvi), dodali pa smo ji dele že objavljene druge verzije tam, kjer dopolnjuje prvo verzijo (natisnjeno v rjavi barvi).

Janez Zdešar je po spominu rekonstruiral tloris teharskega taborišča v času, ko je pisal spomine v Briksnu.⁶ Predstavili smo ga tudi na razstavi »Boj proti veri in Cerкви«. Objavljamo ga tudi tukaj. Taborišče Teharje, ki so ga Nemci gradili leta 1943 za pripadnike nacistične mladinske organizacije *Hitlerjugend*, je Ozna (oddelek za Celje) prevzela v prvi polovici maja

⁵ Zdešar, *Spomini*, 2005, str. 91.

⁶ Tudi Ivan Korošec je objavil tloris taborišča: Ivan Korošec, *Krvave arene*, založba Ilex-Implex, Ljubljana, 1994, str. 90.

1945, potem pa je vodenje taborišča prepustila KNOJ-u. Oddelek Ozne za celjsko območje pa je izvajal nadzor. Prvotno je taborišče imelo šest velikih barak in štiri dvorišča, potem pa so zgradili še dodatna poslopja. Okoli taboriščnega kompleksa je bila kovinska mreža z bodečo žico, na vsakem vogalu so bili stražni stolpi, na zunanji mreži pa reflektorji. Tudi okoli barak, v katerih so bili nastavljeni ujetniki, so bili na petih mestih nameščeni stražarji. Okrog taborišča so bile njive, ki so služile kot grobišča za tiste, ki so jih pobili v taborišču.⁷

Za boljše razumevanje smo v opombah dodali podatke o osebah, ki jih Zdešar omenja, seveda če so znani. V Zdešarjevo besedilo nismo posegali, ostalo je tako, kot ga je avtor pod vtisom takratnega dogajanja napisal. Popravili smo samo ločila in manjše površne napake.

V drugem delu knjige objavljamo prispevke, ki osvetljujejo msgr. Janeza Zdešarja kot izrednega duhovnika in velikega domoljuba. Prispevki, ki so v nekoliko drugačni obliki bili predstavljeni na Zdešarjevem simpoziju, ki je potekal na kraju njegovega zadnjega bivališča, namreč v Domu sv. Jožefa v Celju, njegovo osebnost osvetljujejo iz različnih zornih kotov. Predstavljena je njegova življenjska pot, njegovo delovanje izseljenškega duhovnika, njegova razmišljanja o slovenski Cerkvi, spremljanje in nadzor Udbe ter njegova arhivska zapuščina.

⁷ Več o tem tudi: Katja Skubic, »Koncentracijsko taborišče Teharje«, *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji*, II. del, ur. Milko Mikola, Študijski center za narodno spravo, Ljubljana, 2008, str. 163–187.

PRIČEVALEC

TEŽKIH DNI

* V črni barvi je natisnjena prva verzija spominov, ki jo je Janez Zdešar napisal leta 1945 preden je zapustil domovino.

V rjavi barvi je na mestih, kjer dopolnjuje prvo verzijo, natisnjeno besedilo druge verzije spominov, ki je bilo napisano oktobra 1946 v bogoslovju v Briksnu in je bilo v celoti že izdano v knjigi Spomini na težke dni, ki je izšla pri založbi Družina leta 1990 in ponovno 2005.